

THENGÖLDI BORNEMISSZA JÁNOS.

(Második közlemény.)

III.

Miután Szigetvár a török kezére került, az elébb még jelentéktelen kanizsai palánk egyszerre nagy jelentőségű helylyé lőn. A király már 1566-ban nagyobb sereget vetett oda. Bár Kanizsa ekkor még Nádasdy Tamásné: Kanisay Orsika tulajdona volt, a császári sereg bevonult a várba s mindent fölemészített ott.¹ Azontúl három éven át oly jelentékeny őrség volt Kanizsán, hogy bátran beillett az fővégháznak. Nádasdynéval a kincstár csak ezután kezdett alkudozni Kanizsa átengedése ügyében. S miután Nádasdyné 1569-ben megkapta Csejthe várát, Kanizsa királyi végházzá lőn. Mivel fekvésénél fogva igen alkalmasnak látszott Steierország és az örökös tartományok ellen induló török hadak föltartóztatására: a király és a kormányzések elhatározták, hogy kellően kiépítették s elegendő őrséget adnak belé. Először is harczon forgott s tapasztalt végbeli tisztet kerestek Kanizsa élére. Tahy Ferencz személyében hamar találtak ilyet. Úgy Tahy, valamint e tisztségben utódja nem csupán egyszerű kanizsai kapitány volt. Mikor ugyanis Kanizsa királyi fővégházzá lett, egyúttal egy új tisztséget is teremtettek. *Ezt a*

¹ A német tisztek és a katonák Nádasdyné tisztjeivel úgy bántak, mint az ellenséggel szokás. A vártartományt pedig Csáky szalmájának nézték. Szalay uram, Nádasdyné kanizsai kapitánya írja 1566 szept. 29-én, hogy zászlóval jönnek reá a németek. «Én — írja — inkább akarnám az török miá ölettném meg üdvösségemre, hogy nem mint az németek miá.... Eleibe viszem vén fejemet, de az németekkel együtt meg nem maradok.» (*Orsz. Utr.* Nádasdy lev.)

*tisztséget a Balatontól a Dráváig és Muráig terjedő vidék főkapitányságának nevezték.*¹

Számos kisebb kastély, góré, vigyázó ház és palánk tartozott alá, melyeknek legtöbbje Kanizsa védelmére épült. A mint tudjuk, maga Kanizsa magyar módra épült palánkerődítés volt. Legnagyobb erőssége a körülötte elterjedő hatalmas mocsár volt, melyet *Kanizsai tónak* hívtak. E mocsárból Bécs felé 250 öl hosszú híd vezetett ki. Kanizsának öt, fából készült s földdel töltött bástyája volt.² Maga Kanizsa városa, hol a huszárság tartózkodott, font és sározott palánkkal volt körítve. A város jó távolkán volt a vártól. A kincstár Kanizsát 1569. évtől kezdve állandóan erősítette és építtette. E mellett az egyes magyar kapitányok részint a mocsárban, részint Kanizsa körül vigyázó házakat, górékat és strázsahelyeket építtettek. Tahy Ferencz építtette például Csákánt és Szécsit; Thury György meg Szabort. Szentjakab, And, Móriczhely, Szent-Balázs, Szent-György, Kerecsén, Sárkányszigete, Rajk, Szent-Miklós stb. szintén Kanizsa védelmére készült kisebb-nagyobb palánkok voltak. Mivel mindezekbe a kanizsai őrségből vetettek népet, a kanizsai hadi nép sokfelé oszlott.

A török jól tudván, hogy Kanizsa a legfőbb akadék további hódításában, mindent elkövetett, hogy e várat cselrel vagy erővel elfoglalja. Alig van végházunk, melyet annyi támadás ért, mint Kanizsát a XVI. század hetvenes éveiben. Nem hiába mondták tehát Kanizsát a legfontosabb és egyúttal a legveszedelmesebb várnak!³ Talán éppen ezért történt, hogy a király és a haditanács nagyon is gondul vették, kire bizzák Kanizsa védelmét. Nemcsak hadi, de gazdasági szempontból is fölötte fontos dolog volt, hogy vakmerő, éber és nagy tekintélyű kapitány álljon a

¹ Orsz. ltr. Nádasdy level. Tahy Ferencz levele Nádasdynéhoz 1567 ápril 23. Kanizsa. Tahy kijelenti, hogy ő nem kanizsai kapitány; mert ezt a tisztelet Szalay uram viseli. «*Aminek engem ő felsége ír, nyilván vagyion az.*» S levelét így írja alá: «*a lacu Balaton usque ad fluvios Dravae et Murae supremus capitaneus.*»

² Cs. és k. áll. ltr. Hung. Franciscus Wesentius építőmester jelentése 1570 aug. 17. «mit Erdreich und Reissen erbauet».

³ Közös pénz. ltr. Hung. 1574 júni 28-i jelentés Kanizsáról.

várórség élén. A hódoltsági falvakat ugyanis csak ilyen kapitány tudta az adófizetésre erőltetni; csak az ilyen kapitány tudta a törökhöz közel fekvő falvakat a behódolástól visszatartani. Világosan látszik ez Kanizsa multjában. A míg a nagy Thúry György állott Kanizsa élén, még Tolna, Ráczeke, meg a Szigetvár tartományának falvai is a kanizsai kapitánynak adóztak s őt ismerték el uroknak. Nagy dolog volt ez, mert várat faluk nélkül fönn tartani nem lehetett! Mikor Thúry György halála után a gyöngye Alapy Gáspár lőn Kanizsa kapitányává, rövid idő alatt száznál több falu mondta föl a szolgálatot s állott a török botja alá.¹

Alapy Gáspár, a kit Istvánffy Miklós gyámoltalan embernek mond, nem fordított elég gondot Kanizsa védelmére s nem is őrizte azt kellő éberséggel. *A régi magyar kapitányok mondanása szerint a várnak sorsa a mezőn dől el.* Azaz, hogy a várak védőinek künt a mezőn kell az ellenséggel szembeszállniok; nem kell megvárniok, míg az ellenség reájok jön, hanem föl kell őt a fészükben keresniök. Ha ugyanis az ellenségnek sikerült a védőket a várba szorítania, akkor már félig nyert ügye volt. A palánkfalakat ugyanis könnyen bevágathatta, könnyen felgyujthatta. Aztán a védők a palánkfalak közé szorított lovasságuknak kevés hasznát vehették. Már pedig a magyar vég házaknak főereje a lovasság volt.

Ez a körülmény teszi érthetővé, miért nem vették figyelembe a végbeliek azokat a királyi és hadi tanácsi rendeleteket, a melyek a törökkel való harczt kemény büntetés alatt tiltották. Ha ugyanis e rendeleteket megtartják s a várakba zárkozva veszteg ülnek, a maguk bőrét s vitézi nevét vetik kockára s e mellett a zsákmánytól is elesnek. Erre pedig ugyancsak szükségük volt, mert zsoldot elég ritkán láttak.

Alapy Gáspár úgy látszik nem sokat adott a fentebbi, régen igazolt tapasztalatra. A királyi rendeletekhez tartván magát, bent ült a várban s még a várost sem őriztette eléggé. Így

¹ Tahy Ferencz után 1569—1571-ig Thúry György, az ő halála után egy hóig Majthényi László (komári főkapitány), aztán Bánffy Bálint s ő utána pedig 1574-ig Alapy Gáspár viselte a kanizsai kapitányi tisztet.

történt azután, hogy a szigeti és a pécsi szandsákbégek 1574 február havának egyik sötét éjjelén¹ egész hadukkal átkeltek a befagyott mocsáron s meglepték Kanizsa városát. A bévágott palánkon át az alvó városra rontottak s felgyujtván a házakat, mindent elhurezoltak. A polgárokon kívül 35 huszárt, 26 hajdút és 42 német gyalogot vágtak le. Az elesett vitézek között volt a jeles Takaró Mihály kapitány is, a ki csak véletlenül időzött Kanizsán, továbbá Egri János, Szabó Jakab, Vessey György stb. A rabul esett vitézek közt volt Pozsgay Tamás, Kathona Máté, Aga Imre vajda, Bekovics András stb.² A polgárok közül mintegy nyolekszázat hurezolt magával a török. Ezek között volt 41 német asszony és 23 német gyermek.³

Ez a támadás békesség idején történt. Egyenest neveltségesnek bizonyultak tehát a harczt tiltó királyi rendeletek; mert a veszteg ülő őrségre bátrabban ment a török, mint azokra, a kik állandóan harcztban álltak véle. S mégis a kanizsai támadás után írta az udvar Budára, hogy a tokaji, a palotai, a fonódi, a tihanyi és a veszprémi kapitányokat megbüntette a portyázás miatt!⁴

A magyar kapitányok persze egészen máskép gondolkoztak. Ezeket a kanizsai támadás egészen felbőszítette. A Dunántúl legjelesebb főtisztjei azon mesterkedtek, hogy a törökön minél előbb bosszút állhassanak. Zrinyi György például így írt ez ügyben Batthyány Boldizsárnak: «Adna őfelsége nekünk szabadságot reája, hogy ahol árthatunk nekik (t. i. a törököknek) hadt árthanánk mi is. *Bizodalman vagyok Istenben, hogy az mostani kanizsai égetést megtorolhatnánk hamar idén.*»⁵

¹ Február 20-án.

² *Közös pénz. ltr.* Hung. 1574 márcz. 14. Kanizsa, Puchaimb hadi tanácsos hivatalos jelentése, továbbá az ehhez csatolt kimutatás: «Verzichnuss der hungarischen Edellent, so zu Kanisa nidergehauen und gefangen worden.» E jelentés szerint a kanizsaiak igen sok lovat és főszerelést vesztek.

³ *Cs. és kir. áll. ltr.* Turcica, 1574 júni 1. Gutbedunken etc.

⁴ U. o. Ezen kívül újra kemény parancsot bocsátott ki, hogy: «bei grosser Leibstraf niemandt auf die Cheta (csata) solle ausziehen oder sich in des Türggen Dition finden lassen.»

⁵ *Körmendi ltr.* Missiles, 1574 márcz. 2.

Ilyen engedélyt azonban hiába vártak a mi tisztjeink a királytól. Hiszen a királyi rendeletek épp az ellenkező dologra nógatták a kapitányokat.

Kanizsa sikeres elpusztításán vérszemet vett a török. A diplomatiái tárgyalások e támadás miatt javában folytak ugyan, de a török katonaság ezzel vajmi keveset törődött. Folyton Kanizsa körül ólálkodott s leste az alkalmat, mikor csaphat reá. «Az terek — írja Kapitányffy István — azóta fogva, mióta az Kanizsát megégették, mind készen vannak és még többen gyülekeznek. Hajókat sokat szekerekre Babolcsán felraktak. Untalan az partokat jargalják, nízik az vizet, ha nagy-e?»¹

A törököknek ezen gyülekezése miatt Zrinyi György még az országgyűlésre sem mehetett föl. Ő maga írja a királynak, hogy a törökök a kanizsai csata óta állandóan gyülekeznek. A falvak rablására készülnek s kastélyokat szándékoznak megszállni. Kénytelen vagyok örködni s figyelni, mert könnyen baj támadhat.²

A törökök folytonos gyülekezésén kívül még más baj is volt Kanizsa körül. A megfogyott katonai őrség minden bátorságát elvesztette³ s a huszárságnak a városi palánk elégetése óta szállása sem volt. A király e bajok orvoslására Puchaimb hadi tanácsost küldé Kanizsára. Őt és Salm grófot bizta meg, hogy Kanizsa építése dolgában intézkedjenek, illetve eldöntsék, *vajjon újra építsék-e az elpusztult várost*, vagy pedig más helyen emeljenek huszárvárat a magyar katonaság számára. Ugyanekkor a király Zala- és Sopronmegyét is Kanizsa építésére rendelte.⁴

¹ U. o. 1574 febr. 28. Zrinyi Györgyhöz.

² *Cs. és kir. áll. ltr.* 1574 márcz. 8. «Varii rumores de Thurcarum conatibus post cladem Canisiensem sparguntur, qui nunc quoque turmatim una congregati esse dicuntur» etc. — Érdekes, hogy ugyanezen időben (márcz. 9-én) küldi meg Miksa Rudolfnak a budai basa bocsánatkérő levelét Kanizsa elpusztítása ügyében. (U. o.)

³ Maga Miksa király írja: «dass gedachte Canisaer jetzt ein Zeit das Herz gar verloren.» (U. o. 1574 márcz. 23.)

⁴ *Cs. és kir. áll. ltr.* 1574 febr. 28. Bécs, Miksa Rudolffhoz. A megyékre vonatkozólag ezt írta: «die weil die Noth so gross, dass sy auch

Puchaimb azonnal megkezdte a munkát. Először is a város palánkjának a fonásához fogatott. Vas- és Zalamegye népéből ezer munkás dolgozott és száz szekér hordá a vesszőt. A munkások ételmet kaptak s a bevett szokás szerint magyar katonaság őrizte őket, hogy a török kárt ne tehessen bennök és az építkezésben.¹

Az építkezés mellett a kanizsai őrség erősítéséről is tanakodtak. Miksa királynak márczius 23-án kelt rendelete már az őrség szaporítását sürgeti, mikor azt írja, hogy a törökök Szigetről, Pécsről és Koppányból két nap alatt hatezer emberrel Kanizsán teremhetnek. S Kanizsa sem Pápáról, sem Győrből nem kaphat hamarjában segítséget. Pedig az amúgy is csekély magyar őrségének a fele az őrházakban és a szomszéd kastélyokban szétszórva hever.²

Miksa király 1574 márczius 25-én Rudolfhoz fordult s tőle tudakozta, mint lehetne Kanizsa őrségét megerősíteni. Együttal száz német puskást rendelt Kanizsára.³

Ezzel ugyan keveset lendített Kanizsa sorsán. Sokkal helyesebb lett volna, ha a király a meglévő kanizsai őrség fizetéséről gondoskodik. De ebben a dologban semmiféle intézkedés sem történt. Pedig a bécsi kormányzások is jól tudták, hogy Kanizsát a török közelsége s folytonos portyázása miatt csak nagy nehezen lehet megközelíteni! Az élelem tehát ott igen drága volt. Sokszor még pénzért sem lehetett semmit sem kapni. A kanizsai vitézlő rend tekintettel különleges helyzetére, azt kérte, hogy a huszár zsoldját havi 5 frtra, a hajdúét pedig havi 3 frtra emeljék.⁴ Bár e kívánságukat teljesítették, nem sokra

da sy nit gehorsamb wollen laisten, nit Gewalt darzue getrieben sollen werden.»

¹ *Nemzeti Múzeum*, Folio Germ. 714. Vannak Kanizsa 1575. évi építkezésére vonatkozó számadások. Puchaimb 1574. évi jelentése pedig a *Közös pénz. ltr.* Hung.-ban vannak.

² U. o. 1574 márcz. 23. Bécs: «so vill Castell von Canisa aus mit der Wacht und Seart versehen, dass die hungerigen Trabanten mehr dann der Halbtheil daselbst hinausbracht müssen.»

³ U. o.

⁴ *Közös pénz. ltr.* Hung. 1574 márcz. 27.

mentek vele, mert hiszen fizetést csak papíroson kaptak. Az 1574. évben a kanizsai huszárok zsoldhátraléka 7225, a hajdúké pedig 9275 forintra rugott.¹ S mivel hasztalanul várták a fizetést, úgy a tisztek, mint a közlegények közül mindig többen és többen hagyták el Kanizsát. Mikor 1574 júni 8-án a fizető- és a mustramesterek Kanizsára érkeztek, hogy az őrségnek két havi zsoldot osszanak készpénzben s kettőt posztóban: a mustrát nem tarthatták meg, oly kevesen jelentkeztek. *A papíroson szereplő négy száz huszárból csak tizenhatot találtak Kanizsán!* A fizetőmesterek tehát azt jelenték Bécsbe, hogy 8700 frtjuk megmaradt.²

És az eltávozott vitézek helyébe csak a legnagyobb nehézséggel tudtak új embereket szerezni. A kanizsai fizetésnek ugyanis olyan rossz volt a híre, hogy senki sem sóvárgott az után. Csak például említjük, hogy Tahy Gábor huszárhadnagy helyére az egész országban nem akadt vállalkozó.

Különbön ez évben Kanizsa várának az őrsége *papíroson* elég jelentékeny volt. A hivatalos kimutatás szerint ugyanis Kanizsán 400 huszárnak, 400 hajdúnak és 300 német puskásnak kellett lennie. Ezenkívül a Kanizsa védelmére szolgáló palánkokban és vigyázó házakban, úgymint: Szentjakabon, Andon, Csákányban, Móriczhelyen, Szentgyörgyön, Kerecsényben, Sárkányszigetén, Isaboron és Rajkon még külön 52 huszár és 238 hajdú örködött.³

Ha ez a szám tényleg meg lett volna, akkor a kanizsai

¹ U. o. 14,363. fasc. Ficsor Mihály hadnagy hátraléka 900 frt, Kecze Istváné 999 frt, Tahy Gáboré 687 frt, Bögöthey János helyettes főkapitányé 414 frt volt. Istvánffy István huszárkapitány e kimutatásban még nem szerepel.

² U. o. 1574 júni 8. A még Kanizsán lévő katonák csak oly feltétel alatt akartak tovább szolgálni, ha teljesen kifizetik őket.

³ Móriczhely és Szentgyörgy lerontatván, helyükbe a Szent Miklós nevű palánkot építették. A hivatalos kimutatás szerint a kanizsai huszárság tisztjei ezek voltak: Istvánffy István, Kecze István, Ficsor Mihály és Tahy Gábor, a kiknek kardjuk alatt negyven nemes főlegény állott. A gyalogság vajdái ezek voltak: Fejér Gáspár, Mohácsy László, Rácz János, Ifjú Benedek, Füge György, Hetey György, Aga Imre és Kröpfel Fülöp. (*Közös pénz. ltr.* 14,363. fasc. 1574. Verzeichnuss etc.)

őrség a magyar végházak között legelől állott volna. Azonban — mint láttuk — nagyon sokan hiányoztak. E mellett a tényleg meglévő őrség is fizetetlen, fegyvertelen s ruhátlan volt. Hogy ennek tetejébe még teljesen elkeseredett is volt, mondanunk sem kell.

Ilyen őrség alig tarthatta vissza a törököt a további támadásoktól. A szegény kanizsaiak még ki sem heverték a város elpusztítását, mikor újabb szerencsétlenség érte őket. Az 1574. év augusztus havában, Szent Bertalan napján, a török általjövén a berken, Szepetnekre, Sármásra, Esztregnyére s más falvakra ütött. Hírt kapván erről a kanizsaiak, a huszárok kimennek, hogy a rabló törököt elűzzék. A törökök szállongó lovasai erre megfutnak s a kanizsai sereget a török-lesre csalják. A huszárok két tűz közé szorulván, sem te, sem tova nem mehettek, hanem életre-halálra vívniok kellett. A győzelem természetesen a törököké lett. A kanizsai vitézeket részint levágták, részint rabul ejtették. Hosszúthoty János jelentése szerint a törökök egy verembe másfélszáz testet vetettek s temetetlenül otthagyták. A főnépek — írja Hosszúthoty — mind elestek. *Ficsor Mihály* csatavezető kapitány, *Bögöley János* — a kit az egyik jelentés obrislieutenantnak mond — továbbá Keszi István a halottak között voltak.¹ Rác Iván vajda, Aga Imre vajda, Pozsgay Tamás, Kathona Imre, Rátky Boldizsár huszár főlegények és Vetkovics András, Alapy Gáspár főkapitány fegyverhordozója Konstantinápolyba, a héttoronyba kerültek.²

Alig egy hónapra e véres vereség után a kanizsaiakat újra szerencsétlenség érte. Ez alkalommal a törökök a derék *Istvánffy István* kapitányt, a jeles történetírónak fivérét csalták lesre s többedmagával elfogták.

¹ *Körömdi Ur.* Missiles, 1574 aug. 28. Rohoncz, Batthyány Boldizsárhoz a kanizsaiak szerencsétlenségéről.

² *Cs. és kir. áll. Ur.* Turcica 1574. Rác Iván folyamodása konstantinápolyi börtönéből Ungnádhoz. — A hivatalos jelentés szerint a kanizsaiak kétszáz embert veszítettek. A *Brevis Extractus* etc. 1574—1577-ig terjedő hivatalos kimutatás szerint Kanizsa égetése 1574 febr. 20-án történt, a lesvetés pedig augusztus hóban, a mikor is kétszáz kanizsai vitézt levágtak és elfogtak.

Kanizsa e folytonos zaklatása és támadása miatt öfelsége panaszos levelet írt a budai basának. Musztafa basa erre szeptember 7-én felelt.¹ Megértettük — írja — öfelsége levelét, melyben panaszkodik, hogy a törökök «szüntelen Kanizsa felé csatáznak és leseket hánynak! Mint im mostan is, hogy Istvánffy Istvánt másodmagával elragadták és hogy ottan tizenhárom személyt és három fejet vittének el.» De ennek — írja Musztafa — Zrinyi György az oka; mert ő folyton támadja a törököket.

E szerencsétlen harcokban a kanizsai vitézlörend színe-java elpusztulván, az őrséget újra kellett szervezni. Mivel az újjászervezést nem akarták a tehetetlen Alapy Gáspárra bízni, a kormányshékek új kapitány után néztek. Salm gróf halálával a dunántúli főkapitányság is üresedésbe lévén, a király a haditanácscsal egyetemben úgy határozott, hogy a dunántúli főkapitányság székhelye ezentúl Kanizsa lészen. Főkapitánynak Zrinyi Györgyöt szemelték ki, a ki ezt a tisztet rövid ideig már viselte. Tudjuk, hogy Zrinyi György tapasztalt, kiváló vezér volt, a ki a török harcmódját alaposan ismerte. E mellett a lelkes küzdők táborába tartozott, a ki a saját költségén is állandóan szép sereget tartott s folytonosan harczolt a törökök ellen. Hibája az volt, hogy hirtelen haragú, szeszélyes és ideges embernek bizonyult.

A király már 1573-ban följánlotta Zrinyinek a bánságot s vele együtt a kanizsai kapitányságot. De Zrinyi nem fogadta el. Trautson — valószínűleg a király nevében — junius 29-iki levelében újra kérte Zrinyi Györgyöt, hogy fogadja el a kanizsai főkapitányságot, Szép állás ez, — írja Trautson — s Kanizsa közel fekszik a Zrinyi birtokokhoz.²

Zrinyi július 26-án azt feleli, hogy a bánságot nem fogadhatja el, de a kanizsai főkapitányságot hajlandó magára vállalni. Azonban a föltételeket ő fogja megszabni. Szükséges ez,

¹ *Nemzeti Múzeum*: személy szerinti iratok. 1574 szept. 7. Buda, Musztafa basa levele Trautsohn Jánoshoz. — Istvánffy István később 5500 talléron váltotta ki magát a rabságból. (*Közös pénz. ltr.* Hung. 1577 szept. 16. a magyar Kamra öfelségéhez.)

² *Cs. és k. áll. ltr.* 1573 júni 29. Bécs, Trautson levele Zrinyihez.

mert a mostani viszonyok között már lehetetlenné válik a szolgálat. Annyi év óta a saját költségén tartja a katonáit és senki sem támogatja őt. Ilyen módon kénytelen lesz a szélnek bocsájtani kipróbált vitézeit. Ebből az országnak is, meg öfelségének is rengeteg kára lesz; mert ha nincs, ki a falvakat védje, ezek egymásután meghódolnak a töröknek.¹

Trautson augusztus hó 12-én felel Zrínyi levelére. Azt írja neki, hogy tőle telhetőleg sürgette öfelségénél a segítséget katonái részére. Öfelsége erősen bízik, hogy Zrínyi elfogadja a kanizsai főkapitányságot. Azonban a kiszabott föltételeket öfelsége el nem fogadhatja. Ezért az lenne a leghelyesebb dolog, ha Zrínyi lemondana egyik-másik kikötéséről.²

Az alkudozás Zrínyivel tovább folyt. Végre is egyezés jött létre. Az 1574. évben a király aztán kinevezte Zrínyit dunántúli országos főkapitánynak és egyúttal kanizsai főkapitánynak. Zrínyi György az esküt augusztus hó 18-án tette le.³

Zrínyi a katonák rendszeres fizetésén kívül kikötötte, hogy tisztségét csak egy évig köteles viselni s ha egy éven belül lemondana, régi magyar szokás szerint ezt csak előzetes három havi felmondással teszi.

Meglévén az új országos főkapitány, most már csak a helyetteséről kellett gondoskodni. Mivel ezt a tisztet Bornemissza János eddig közmegelegedésre viselte, a király Bécsbe hívatta őt, hogy rábírja a kanizsai kapitányság elfogadására. Bornemissza fölment Bécsbe, de magának a királynak is megmondotta, hogy jelen körülmények között lehetetlenség a kanizsai tisztet elfogadnia. Nem üres vonakodás volt ez az ő részéről, Pápán ugyanis Török Ferenczné Országh Borbála szállást adott a családjának s más módon is támogatta őt. Családját nem vihette

¹ U. o. 1573 júli 26. Ozoly: «Sed iam video ultro inservire volenti nulla plane honesta conditio offertur, imo semel oblata non ita pridem adempta est. . . Unde metuendum erit, ne miseri incolae abjecto animo Turcis censum præbeant» etc.

² U. o.

³ U. o. Juramentum domini comitis Zrini supremi capitanei Cisdanubiani. 1574 aug. 18.

a veszedelmes Kanizsára, birtoka meg, a hol az övéit elhelyezhette volna, nem volt.¹

A király biztatta Bornemisszát s megígérte, hogy gondoskodni fog a családjáról. Erre aztán Bornemissza is elfogadta a kanizsai kapitányságot, helyesebben a dunántúli országos főkapitányság helyettesi tisztjét.

Mivel az országos főkapitányi teendők Zrínyi Györgyöt folyton távoltartották Kanizsától, a vár védelmét és kormányzását igazában Bornemissza Jánosnak kellett intéznie. Az állása tehát sok gondot igényelt, sok felelősséggel és sok bajjal járt. Pedig még előre nem látott kellemetlenségek és csapások is seregével akadtak!

Bornemissza János a végbeli szokás szerint az önkényt vele menő lovasokon kívül magával vitte Kanizsára a kerületi főkapitányságnak Pápán elhelyezett hajduit is a jeles Kakat Pál vajdával együtt.

Zrínyi György a beigtató királyi biztosokkal és a magával hozott katonasággal vonult Kanizsára. A beigtatás a szokott szer-tartással esett meg. Csak egy dolog maradt el: a katonák fizetése. Már pedig a végbeli szokástörvény szerint a kapitányok beigtatásakor az őrségnek legalább is két havi zsoldot kellett volna kapnia. Zrínyinek ígértek is e célra kétezer forintot, de ezt az összeget még a következő év tavaszán sem kapta meg.² Mivel a beigtatás, a felszerelés költsége s a katonák némi fizetése imígyen egészen Zrínyire háramlott, ő — mint maga írja — kénytelen volt több birtokát zálogba vetni, hogy a kiadásokat fedezhesse.³

¹ Bornemissza János maga írja, hogy a király: «*Me huc ad se accedere mandasset, atque capitaneatum Canisiensem ut assumpsissem clementer postulabat. Ego me coram majestate sua sacratissima excusabam, non posse suscipere tale officium*». Öfelsége sürgetésére végül vállalta a tisztet, de kérte: «*dignaretur mihi conferre talem locum, ubi uxorem cum liberis tuto conservare possem et sic paratus sum*».

² *Közös pénz. Ur.* Hungr. Denkbuch. Az 1574. év aug. 20-án rendeli el a király, hogy Zrínyi Györgynek 2000 forintot fizessenek. November hó 23-án, majd december 8-án megismétli a rendeletet. Az 1575. év ápril 5-én pedig kijelenti öfelsége, hogy a kamara a 2000 frt-ot még mindig nem fizette meg Zrínyinek.

³ U. o. Hung. 14365. fasc. 1574 nov. 11.: «*ad taurorum sumptuum*

Bornemissza János semmivel sem állt jobban, mint Zrínyi György. Nemhogy előleget kapott volna, de még a pápai hátralékos zsoldot sem fizették meg sem neki, sem a katonáinak. Így hát koldustáskával érkezett Kanizsára, a hol kiégetett, pusztá város, félig kész palánk s elkeseredett, éhező katonaság várt reá. Mihez fogjon, kihez forduljon, miből táplálja a vitézeit? Olyan kérdések ezek, a mikre senkisémet adhatott neki feleletet. S Bornemissza nem tehetvén mást, a régi nótát dúdolgatta. Irt, kért, könyörgött úgy öfelségének, mint a kamaráknak. Föltárta, mi mindent szenvednek katonái a mondhatatlan szűk időkben; szóvá tette a maga nagy nyomorúságát is; de igaz ügyét dülöre vinni még sem tudta. A kincstár üres volt s így hiába kiáltotta meg, mennyi gond, mennyi inség nyomja a katonáit.

Igaz ugyan, hogy a király Bornemissza sok írása után 1574 decz. 31-én elrendelte, hogy a kamara a hátralékos zsold törlesztésére ázonnal ezer forintot fizessen neki, de hát ez is csak rendelet maradt.¹ Bornemissza egy fillért sem kapott s a király a következő év márczius 22-én rendeli el újra, hogy a kamara Bornemisszának és hajdúinak hátralékuk törlesztésére kiutalt 1000 forintot végre fizesse ki.² A kifizetés természetesen megint elmaradt. Július hó 5-én maga a király sürgeti Prágából Bornemissza és katonái hátralékos zsoldjának a kifizetését.³ E sürgetésnek sem volt semmi eredménye. Bornemissza Jánosnak Pápáról magával hozott 50 hajdúja még két év múlva sem kapta meg hátralékos zsoldját. Végre is Bornemissza uram a magáéból fizette ki őket.⁴

Bármily szívesen szolgált is Bornemissza a közügynek, bár-

erogationem coactus sum bona mea impignorare, nolens inepte hanc provinciam exequi, quorum redemptionis terminus iam pro foribus est etc. (Csáktornyán kelt e levél).

¹ U. o. Hungr. Denkbuch. 398. kötet. 202. l. 1574 decz. 31. Bécs: Capitaneo nostro Camsiensi Johanni Bornemissza.

² U. o. 1475 márcz. 22.

³ U. o. 1575 július hó 5. Prága, Miksa rendelete Károly főherceghez.

⁴ U. o. 14371. fasc. 1577 márcz. 4. Kanizsa. Kakat Pál vajdának és társainak elismerő levele, mely szerint «mindazokat a legényeket Bornemissza János urunk egy pénzről másra megelégitette» . . . «kiknek adóslevelei Bornemissza János urunknál vagyon».

mennyire igyekezett is Kanizsán rendet teremteni, az anyagi erő hiánya miatt nem boldogulhatott. Mihez is fogjon éhező és zúgolódó katonáival? Mint tartsa meg őket azon a pusztai vidéken, a hol a reménységen kívül egyébvel nem igen táplálhatta? ¹

És az anyagi bajon kívül még más is bőven alakadt Kanizsán. A jól értesült török bégek ismervén a kanizsaiak helyzetét, állandóan Kanizsa körül ólálkodtak; folyton a kanizsai palánkokat és falvakat pusztították. A fizetetlen és elégedetlen kanizsai őrségnek tehát nyitott szemmel kellett aludnia, ha nem akarta, hogy a kanizsai égetés megismétlődjék.

A kanizsaihoz hasonló viszonyokat találunk a többi végházban is. S minél távolabb esett valamelyik erősségünk, minél jobban ki volt téve a törökök támadásának, annál inkább megfélekedtek róla. Ilyen körülmények között valósággal esodaszamba ment, hogy a magyar végházak őrségei egymásután ott nem hagyták a szenvedések e tanyáit! Hogy ezt nem tették, az elsősorban a magyar kapitányok érdeme. Ezek ugyanis még a legnehézebb napokban is helytálltak. Buzdították, támogatták a katonáikat s jó példájukkal lelket és szívet adtak azokba. A kis Fonódnak például egész őrsége kapitányuk buzdítására hősi halált halt s a török csak a holttesteken át juthatott a palánkba. ²

Kisserényi Gábor a Kanizsa mellett fekvő Komár kapitánya írja 1574-ben: «Rothadtan rothad az vár. Az árok is oly igen mélytelen . . . Komárra tizenegy végház néz! Sok az ellenség

¹ U. o. Bornemissza maga írja ez évben (1575): «pauperrimi pedites in hoc agresti et plane desolato loco, fame et inedia plurimum macerantur, quos si hucusque bona spe sac. maj. vræ, non lactasse, profecto omnes servitio majestatis vestrae renunciassent» (keltezés nélkül, kívül 1575 júli 5.). Zrínyi György főkapitány ugyanezen napon viszont a kanizsai főkapitány-sághoz tartozó Légrád érdekében könyörgött. A gyalogok ugyanis ott is fizetetlenek voltak. «Miseri — írja Zrínyi — propter seram solutionem plurimum fame et inedia cruciantur, quos si hactenus bona spe certissimæ et effectivæ solutionis non sustinuissem, profecto omnes deserto castello relicto abivissent . . . miserii diuturnis vigiliis macerati et plurimis Thurcicis insecutionibus enerati . . . maturum a majestate vestra sacr. implorant responsum».

² *Közös pénz. ltár.* Familienakten, 1575.

körülöttünk és szüntelen rabol s felesen jár. Az élés dolgában sem az békességes földről, sem az török birtokából semminemű eletet ide nem hoznak. Egyebet lábas marhánál ki nem ereszt az török. Az hodulatlan ember ide nem mer felénk jönni.»¹

A fenyegetett Veszprém kapitánya: Geszty Ferencz 1575-ben ilyen kijelentést tesz: «*Én tisztességem és tisztem szerint az-mivel hazámnak és fejedelmeknek tartozom, azt jól értem és tudom. Isten segítségével abba fogyalkozást sem akarok tennem...* Gondoljátok hazánknak megmaradását, kik jószágos főurak vagytok.»²

Az ifjú Nádasdy Ferencz leírván Fonód elestét, így könyörög Batthyány Boldizsárnak: «Azért kegyelmedet kérem, mint bizott uramat és atyámfiát, hogy kegyelmed is cselekedje azt hazájáért, a mi megmaradására lehet; kegyelmed ne hagyja, azmi lehetséges kegyelmedtől.»³

A mint látjuk, a hangulat és a készség megvolt a török ellen való harcra, csak a mód hiányzott. Ebben azonban nem a mieink voltak hibásak. A bécsi kormányzések és az udvar tagjai, mintha hályog ereszkedett volna a szemükre, sem a nyomorúságot, sem a veszedelmet nem látták. Hasztalanul könyörögtek a mieink; hiába ostromlották a kamarát fizetésért, üres biztatásnál egyebet nem kaphattak. Bizonyos dolog, hogy az illetén eljárásban a magyarok iránt való bizalmatlanságnak is volt némi része. Ugyanis az udvar és a bécsi kormányzések körül ez a bizalmatlanság ez időben már mindinkább erősödőfélben volt. «*Mostan pedig — írják 1575-ben — semmi tekintete, becsülete, tisztessége nincs az magyar nemzetségnek az németek előtt!*»⁴

Zrínyi György és Bornemissza János is a leglelkesebb harcosok közé tartozván, minden tehetségükkel azon voltak, hogy a törököt megfélemlítsék és így Kanizsát biztosíthassák. Mind-

¹ *Körmen di ltr.* Missiles, Kisserényi levele Batthyány Boldizsárhoz. Komár, 1574.

² U. o. Missiles, Veszprém 1575 július 3.

³ U. o. 1575 aug. 6.

⁴ U. o. Beyczy Gergely alispán levele Batthyány Boldizsárhoz. 1575 szeptember.

ketten egyúttal tapasztalt végbeli tiszték lévén, jól tudták, hogy Kanizsát csak akkor biztosíthatják, ha a vártartomány falvait a behódolástól visszatartják, s ha minél több hódoltsági falut kényszerítenek az adózásra. Kanizsai működésük tehát a harcra és a hódoltatásra irányult.

Mikor Zrínyi György Kanizsán a tisztjét elfoglalta, a végbeli szokás szerint külön-külön levélben tudatta a szomszéd török bégekkel, hogy Kanizsára érkezett s hogy őfelsége parancsa szerint a törökökkel jó szomszédságban és békességben fog élni. A szigeti bégnek írta például 1574 október 9-én: «Nagyságos, énnékem tisztelendő szomszédi barátom! Köszönetem után minden szomszédi barátságomat ajánlom. *Ez napokban jöttem ide Kanizsára*; kívánom kegyelmed jó egészségét és az többi vitézek egészségét hallanom.»¹

Ez a levél olyan *udvariasság* volt, melyet a végbeli szokás-törvény értelmében sem magyar, sem török kapitány el nem mulaszthatott. Az ilyen levélváltás azonban korántsem jelentette a békességet. Hiszen maga Zrínyi még okt. 9-én panaszolta a szigeti bégnek: «Nem tudom, micsoda az oka, hogy kegyelmed alattavaló vitézivel csatáztat. Ez elmúlt éjjel is az én kegyelmes uram jószágára: Sarmassy kastélyra rájöttek és erősen ostromlották, kinek Isten kegyelmességéből semmit sem tehettek. Akarnám kegyelmedtől megérteni, ha kegyelmed akaratjával mívelik-e vagy sem? hōgy én is tudnám magamat hozzátartanom!»²

Mit válaszolt a levélre a szigeti bég, nem tudjuk. Zrínyi György bizonyára nem búsult a törökök támadása miatt, mivel imigyen ő is megkezdhetette azt, a mi ezélja volt, t. i. a török falvak behódoltatását. Még éppen csak néhány napot töltött Kanizsán, máris egymásután bocsáttatta ki a hódoltató leveleket. Tiszttartója: Kapitányffy István uram, a csurgóiaknak, a dopszai,

¹ Cs. és kir. áll. ltr. Turcica, 1574 okt. 9. Zrínyi levele Aly szigeti béghhez.

² U. o. «Az nagyságos Zrínyi György, az hatalmas római császárnak, németországi, csehországi és magyarországi királynak tárnokmestere, tanácsa és Dunán innét Magyarországnak és Kanizsa várának főkapitánya.»

a tamási, az istvándi, a gárdonyi, az apáthi, az ágyi, a nagyvölgyi biráknak és polgároknak küldött hódoltató leveleket, figyelmeztetvén őket, hogy ha be nem jönnek Zrínyi Györgyhez s nem szolgálnak neki, tüzzel fogja őket megégetni. «Inkább éjjetek el mind — írja — hogy sem mint nekem ne szolgáljatok.»¹

Zrínyi magának a szigeti bégnek is megírta, hogy a pécsi és a soklyósi tartomány az ő édesatyjának a birtoka volt. «Énnékem is az én kegyelmes uram azonképpen adta az kánizsai birodalmat. Azért kérem kegyelmedet, ellent ne tartson kegyelmed ebben a dologban. Hadd jöjjön fol az szegénység; adják meg mind az királyét, mind az érsekét. *Mert ha kegyelmed ellentart, nyúlván az falukat és városokat megégettetöm. és gyermeköket, feleségöket s ümagokat levágatom, hogy sem tincetek, sem minékünk ne legyenek. Ezzel Isten legyen velünk.*»²

A mit itt Zrínyi írt, az nem pusztá fenyegetés volt. A végbeli tisztek száz és száz jelentése hirdeti, hogy a hódoltsági magyar községeket csakugyan tüzzel-vassal pusztították — ha a magyar adót megtagadták. S mivelhogy a török is így cselekedett, a hódoltsági magyarság pusztulását igazában az adózásra való kényszerítésnek köszönhetjük. Nem a török pusztította a hódoltsági magyar falvak népét, hanem a végbeli magyar katonák és a szabad hajdúk! Ezt ezer és ezer kiadatlan magyar levél hirdeti. Sőt királyi és hadi tanácsi rendeleteik is vannak, melyek egyenest meghagyják a hódoltsági falvak égetését és pusztítását.

Zrínyi hódoltató leveleit a törökök a fényes portára küldték. Innét pedig egyenest Bécsbe bocsátották azokat, hogy a «bécsi királytól» elégtételt kapjanak.

A király december 24-én megírta Zrínyinek, minő panaszok érkeztek ellene a portáról. Együttal leküldte neki a török-

¹ Az összes hódoltató levelek a *Cs. és k. áll. ltr* Turcica gyűjteményben vannak (1574). A csurgóiakra maga Zrínyi György is küldött hódoltató levelet 1574 okt. 14 én. Ebben meghagyta nekik, hogy minden, várcsináláshoz való készséggel elébe jöjjenek.

² U. o. Kanizsa, 1574 okt. 9.

től felküldött hódoltató leveleket is s magyarázatot kért tőle. Zrínyi György január 17-én felel őfelsége levelére. A porta azzal vádol engem — írja Zrínyi — hogy Sziget egész tartományát hódoltatom s magam számára követelem. Falvakat égettetek. A békességet nem tartom meg. Kaposnál a katonáim lest vetettek a töröknek s rájövén a lesre, részben levágták, részben elfogták a törököket. A törökök — írja Zrínyi — az én hódoltató levelem szövegét meghamisították; mert én nem irtam azt, a mit a tőlük felségedhez bocsátott levélmásolat tartalmaz!¹ Az igaz, hogy Kapitányffy irt azon falvakra adóért és szolgálat dolgában. A csurgói hódoltatás is igaz. Ám Csurgó vidéke az enyém. A lesvetésünk és a törökök szétverése megtörtént, de erről már előbb irtam jelentést. Ez akkor történt, mikor a törökök Szent Balázst elpusztították. Különben mióta itt vagyok Kanizsán, a vitézeket csakis az ellenség üldözésére bocsátottam ki. Nem én vagyok a hibás, hanem a szigeti bég. «Ipse est ille, qui fluvium conturbat et me innocentem oviculam devorare cupit!»

Jól tudjuk, hogy a török és magyar végbeli kapitányok a maguk hibáját soha be nem ismerték. A törökök állandóan a magyar kapitányokat vádolgatták frigy-töréssel; a magyarok meg viszont folyton azt hirdették, hogy a törökök miatt lehetetlen vesztég ülniök. Így történt ez a kanizsai őrséggel is. Zrínyi Györgyről jól tudjuk, hogy nem tartozott a békességkedvelő emberek közé. A harcz volt az ő élete és gyönyörúsége. Ha viadalra volt kilátása, még az édes álmát is szívesen elmulasztotta. S mivelhogy helyettese Bornemissza János is ilyen szabású ember volt: Kanizsa körül a békességről szó sem lehetett.

Az 1575-ik esztendő is folytonos hadakozással tölt el. A törökök a kanizsaiak támadásairól hosszú lajstromot bocsátottak a portára, a mieink meg a török végbeliek portyázásait sorolták föl. Azaz, hogy a felek tollal és karddal egyaránt küzdöttek. A mieink kimutatása szerint a szigetvári törökök 1575 márczius végén éjjel átkelvé a kanizsai távon, Egyeduta nevű

¹ U. o. Turcica, 1574 január 17. Vép: «dolose et fraudulenter literas meas transformare et corrumpere non erubuit» (t. i. a szigeti bég).

falut elégették.¹ Május havában hatalmas török sereg jelent meg Kanizsa táján s elpusztította Letenyét, Szentgyörgyöt, Bicsét, Becsehelyt stb. Júniusban újra megjelentek a törökök s hat falut megraboltak. Augusztus 18-án a szigeti, a mohácsi és a koppányi törökök Kanizsa fölött négy mérföldre raboltak. Szeptember 24-én ugyancsak Kanizsa fölött tizenhat falut elpusztítottak és ezer embert elhurczoltak.² November hó 10-én a szigeti és a szomszéd törökök Szentbalázst, Kanizsa egyik vigyázó házát megtámadták és 50 embert elhurczoltak. A kanizsaiak azonban lest vetettek a visszatérő török seregnek s azt teljesen szétvervén, a rabokat kiszabadították s a zsákmányt elragadták. Valamivel később Moriczhelyt, majd meg Szentgyörgyöt kísérelték meg, de a törökök eredmény nélkül voltak kénytelenek távozni. Erre a segesdi törökök Peleskét és Szentmihályt elpusztították s nagy zsákmánnyal és hatvan rabbal hazafelé tartottak. Azonban Zrinyi György ezúttal is találkozáván velük, szétverte őket s a rabokat kiszabadította.³

Ezekben a küzdelmekben a kanizsai őrség ugyancsak helytállt magáért. Zrinyi és Bornemissza bátor föllépése nemcsak tömérdek magyar rab kiszabadítását jelentette, de egyuttal a törököket is megfélemlítette. Maguk az elfogott török vitézek vallották, hogy mióta Zrinyi György ül a kanizsai főkapitányságban, nem mernek annyit rabolni.⁴

A törökök szemében a kanizsai őrség természetesen türehetetlen szálfka volt. Meg is próbáltak mindent, hogy gyöngítsék vagy megsemmisítsék azt. Maga Zrinyi György jelenti a királynak, hogy márczius 28-án háromezer török lovas Mindszent mellett lest vetett a kanizsaiaknak s hogy a lesre csalhassa őket, ravasz fufanggal írt magyar levelet bocsátott Kanizsa várába, melyben a magyarok nevében segítségül hívja a kanizsaiakat a csekély számú rabló török ellen.⁵

¹ Károly főherczeg levele a budai basához Egyeduta elpusztítása ügyében 1575 április 15. (Turcica.)

² *Cs. és k. áll. ltr.* Turcica: Extractus damnorum Turcicorum etc.

³ U. o. Danua, quæ Thurcæ a mense Septembri fecerunt. (1575.)

⁴ U. o. Fassio Thurcarum, quos comes Zrinius majestati Cæs. transmisit 1575 márcz. 20.

⁵ U. o. 1575 márcz. 31. Kanizsa. Zrinyi György levele. Egyuttal föl-

Zrinyi György és Bornemissza János jól ismervén az efféle csefogatást, nem bocsátották ki a kanizsai őrseget.

A kanizsaiak harczi az eredményezték, hogy a törökök a hódoltatással semmire sem mentek. Sőt a kanizsaiaknak sikerült számos meghódolt községet adófizetésre szorítaniok. Ez természetesen sehogy sem tetszett a törököknek. A budai basa panaszkodik is e miatt Bécsben. Ő — írja — nem tűri, hogy azon falukat, miket 30—40 éve fegyverrel vettek meg «és mostan is bírnak, *mindön csepkék és katonák azt ne mondhassák, hogy ez atyámtul maradt, vagy atyámfátul maradt örökségem és ott adóztatná és szolgáztatná őket*».¹

A bécsi udvar és a kormányzések jól tudták, hogy minő élet foly Kanizsán. Hiszen Zrinyi György is meg a budai basa is mindenről jelentést tett. Aztán a kanizsai vitézlőrend hol török rabokat, hol meg elfoglalt török zászlókat küldözgetett Bécsbe. Azt is tudták a kormányzések, hogy a kanizsaiak folytonos harczi az örökös fartományok s főleg Steierország dűlásától tartják vissza a törököt. Tehát minden ok megvolt arra, hogy úgy Kanizsa várának, mint a kanizsai őrségnek a sorsát szívéükön hordják. S a valóság mégis az volt, hogy semmit sem tettek Kanizsa érdekében. S mivel a Kanizsa körül fekvő falvak közül mindig több és több pusztult el: attól lehetett tartani, hogy Kanizsa élelem és ember nélkül marad.

Zrinyi György és Bornemissza János jól látták e veszedelmet, s Bécsbe küldött leveleikben megkapóan írják le a kardjuk alatt lévő őrség szomorú állapotát, de azért sem a maguk, sem a katonáik fizetését nem tudták kierőszakolni.

A kétségbeesett jelen s az aggasztó jövő Bornemisszát arra bírták, hogy már 1574. év végén *elbocsátását kérte*.² Zrinyi György azonban nem bocsátotta őt el. Hogy Kanizsán való maradását biztosítsa, két falut is adott Bornemisszának. Az ud-

küldi a törökök részéről Kanizsába küldött levelet. (*dolo ex cogitato has literas, quas in specie S. Majestati Vestrae mitto, ut eo facilius Canisenses evocare potuisset, misit.*)

¹ U. o. Musztafa budai basa levele Miksa királyhoz 1575 decz. 17. Buda.

² *Hadi levél*. Regist. 1574. nov. 3.

vari kamara is parancsot kapott, hogy Bornemisszát elégítse ki. Ez azonban nem történt meg. Az 1575. év július 5-én írja Bornemissza a királynak, hogy sok kiadásával és megszámlálhatatlan kérésével semmit sem tudott a kamarától kicsikarni. Pedig szegény gyalogosait e puszta és elhagyatott helyen az éhség és a nyomorúság mód nélkül kinozza.¹

Zrinyi György dolga még rosszabbul állott mint Bornemisszáé. Zrinyinek ugyanis mint országos főkapitánynak még több kiadása volt. Neki a kincstár már a kanizsai beigtatás előtt tizezer forinttal tartozott. S bár a saját költségen is elegendő katonát táplált, még a király zsoldján élő vitézek fizetését sem tudta kierőszakolni.

Zrinyi György amúgy is heves és hirtelenharagú ember lévén, a türelmét hamar elveszítette. Ő már nem kért, hanem fenyegetőzött.

Zrinyi már június elején elhatározta, hogy ott hagyja Kanizsát. Személyesen akarta ezt őfelségének elmondani, de a törökök folytonos támadása miatt nem mehetett Bécsbe. Ezért két szolgáló atyafiát (familiaris-át) küldé őfelségéhez s azokkal adatta elő a kanizsai állapotokat.² Úgy látszik, hogy Zrinyi végleges elhatározását jelenté be az udvarnak; mert július 14-én őfelsége már Károly főherceget is értesítette Zrinyi lemondásáról. Károly főherceg július hó 21-én felel a királynak Zrinyi György állásának betöltése ügyében. Levelében kijelenti, hogy a legfontosabb teendő most a kanizsai őrség fizetése és Kanizsa építése. *A törökök folyton támadják Kanizsát és szakadatlanul portyáznak körülötte. A mostani viszonyok mellett lehetetlen*

¹ *Közös pénz. ltr.* Hung. «Post infinitas præces et gravissimos sump-tus hucusque nihil ab ea extorquere potui . . . pauperrimi pedites in hoc agresti et plane desolato loco fame et inedia plurimum macerantur.» (1575. július 5. Kanizsa.)

² *Cs. és k. dll. ltr.* 1575. június 10. Kanizsa, Zrinyi György levele Trautson főudvarmesterhez és külön a királyhoz. Az utóbbiban írja: «quamvis æquissimæ rationes et infinitæ necessitates hujus loci desolati tum etiam militum ingentes ærumnæ me cogent ut personaliter ad Majestatem accederem, easdemque lamentabili voce s. maj. v. explanarem» etc. A török mozgólódása miatt azonban nem mehet.

*Kanizsát megtartani! Akárki lesz is a főkapitány, fizetetlen katonasággal semmire sem mehet.*¹

A kanizsai őrség gyors fizetése helyett a király Zrinyit igyekezett marasztalni. Arra kérte őt, hogy legalább addig maradjon Kanizsán, míg az új főkapitányt kinevezi. Zrinyi erre azt felelé, hogy esztendeje kitelt, s a lemondását kényszerítő okok miatt vissza nem vonhatja. *Lehetetlenség* — írja — *Kanizsán tovább maradnom, ha csak azt nem akarom, hogy fejemet kockára vessem s hogy tisztes híremet és őseim erényével s apám dicsőségével szerzett jó nevémet tönkrelegyem. Mit tehetek itt e teljesen pusztu és erősség nélkül való helyen? Hogyan védekezzem a napról napra támadó hatalmas ellenség ellen? Mi módon szálljak szembe az ellenség ezreivel, mikor csak kiéhezett, elgyengült és fizetetlen katonáim vannak?* Sokszor előadtam már a bajokat, számtalanszor kértem a megyéket is s mindkét helyen süket fültre találtam.²

A király újabb sürgetésére Zrinyi kijelenté, hogy esztendejének kitelte után még egy hónapig hajlandó Kanizsán maradni, ha hátrálékos zsoldját kifizetik. Fizetés nélkül a katonák sem maradnak tovább Kanizsán. A mostani viszonyok között — írja Zrinyi — az országos főkapitányságban sem lehetek hazámnak javára. Azért ettől is mentsen fel fölséged. Lehetetlenség ugyanis az országot és Steierország határait úgy védenem, hogy a megyéknek és Steierországnak semmiféle költséget ne okozzak.

Zrinyi e bátorhangú és határozott kijelentéséhez csatolta a

¹ U. o. Károly főherczeg Miksa királyhoz 1575 július 21. Károly főherczeg sejtván, hogy Zrinyi elhatározása komoly, írt a kanizsai tiszteknek, s maradásra igyekezett őket bírni. *Orsych István* kanizsai huszárkapitánynak például így írt: A kanizsaiak felválasztott követői kijelentik, hogy az egész őrség távozni készül, nem törődvén azzal sem, hogy Kanizsa az ellenség kezére kerül. Most vesződünk a fizetés előteremtésével. Zrinyi helyébe más főkapitányt helyezünk. Addig maradjatok, míg az új főkapitány lejö; mert ő pénzt is fog hozni. A katonaságot bírjátok türelemre és maradásra, «eosque ut fortiter persistant, quibus possis modis ac rationibus persuadeas . . . qualiter virum fortem ac fidelem majestatis cæs. subditum decet, ac patriæ salus suo jure expostulat.»

² U. o. «nihil aliud — írja Zrinyi — nisi summum odium et inimicitias conciliaverim.»

katonáinak a nyilatkozatát is.¹ A kanizsai őrség már szeptember hóban kijelentette, hogy ha nem fizetik, otthagyja Kanizsát.

Az őrség e nyilatkozatát maga Zrinyi vitte Bécsbe. A katonák okt. hó 1-én azt kapták feleletül, őfelsége nem teszi fel róluk, hogy Kanizsát esküjük ellenére otthagyják.²

Mivel a király e nyilatkozata csak olaj volt a tűzre, maga Bornemissza János is Bécsbe sietett, hogy a katonák több évi zsoldhátralékát kierőszakolja. De ő sem ment semmire. Hiába volt minden kérés; hiába hangoztatták a hadi tanács tagjai is, hogy Kanizsa elvesztése országos veszedelmet jelent: pénzt nem adtak.³

Mikor Bornemissza János is üres kézzel jött vissza Kanizsára, Zrinyi türelme is elfogyott. Mélységes harag és elkeseredés fogta őt el. Hiszen egy évi kemény küzdelem után azt sem tudta elérni, hogy a katonái kenyérre valót kapjanak. Most már ő állott az elégedetlenkedők élére. *És megtörtént az a páratlan szégyen, hogy az országos főkapitány éhező vilézeivel együtt a török szemeláttára kivonult Kanizsa várából!* Zrinyi a kivonulás előtt Bornemissza Jánost is rá akarta venni, hogy vele együtt távozzék. Azonban Bornemisszát hajthatatlannak találta. Zrinyi tehát haraggal vált el tőle s visszavette azt a falut és kuriát, melyet előbb Bornemissza családjának adott. Ily módon Bornemissza családjának sem volt többé szállása.⁴

Ha Bornemissza a maga katonáival nem marad Kanizsán, Zrinyi távozása után a török mindjárt bevonulhatott volna Kanizsa várába!

¹ U. o. Universitas militum Canisicensium utriusque ordinis.

² A katonák erre kijelenték, ha több évi hátralékukat meg nem kapják, még a kapitányukat sem várják meg, hanem mindnyájan elosznak. (U. o.)

³ Úgy látszik, hogy a hadi tanács és az udvari kamara komolyan vették Zrinyi elhatározását. A hadi tanács ugyanis már szeptember havában meghagyta Bornemissza Jánosnak, hogy minden követ megmozdítson a magyar katonaságnak visszatartása ügyében, ha Zrinyi csakugyan eltávoznék. (*Hadi ltr.* Regist. Proth. 1575. szept. 26.)

⁴ *Közös pénz. ltr.* Hung. 1576 január 23. ex Canisa: «illam statim a me, postea una cum eo huic loco vale non dixi, reoccupavit, et ex ea uxorem et liberos allegavit» (Bornemissza levele őfelségéhez).

Batthyány István csákányi kapitány 1575 decz. 28-án jelenti Bécsbe, hogy a csákányi őrség semmi módon nem akar tovább szolgálni! «*Kanizsából — írja — az egész őrség távozott Zrínyi Györggyel egyetemben.* Isten után a kanizsai őrség védett eddig minket; most innét sem várhatunk segítséget. Pedig az ellenség folyton gyülekezik és mozgolódik. A szegény katonák nem élhetnek meg a mostani fizetésükből. Egy hó-pénz helyett egy rőf posztót kapnak, mit csináljanak ezzel? Én a jószágaimat mind zálogba vetettem már s amim volt, kiosztottam katonáim között!»¹

Mikor Bornemissza január 17-én Zrínyi eljárását a királynak megírta, Miksa levélben vigasztalta Bornemisszát. A többi közt azt írta neki, hogy ne aggódjék, mert ő gondoskodik róla. A hadi tanácssal Zrínyinek is iratott, hogy a nevezett falut ne vegye el tőle és családjától.²

Zrínyi távozása után egyedül Bornemissza János vezette a kanizsai főkapitányság ügyeit. Seregszámra kapja a királytól és a haditanácstól a rendeleteket; jó tanácssal szolgálnak neki, mit kelljen tennie Zrínyi távolléte alatt; veszedelem idején mint forduljon az urakhoz; mint használja a jobbagyokat stb.³ Csak a legfontosabb dologról, a fizetésről hallgatnak. E nélkül pedig Bornemissza vajmi kevés hasznát vehette a jó tanácsoknak. Bizonyos, hogy emiatt kellett neki a lemondását is többször megismételnie.

Zrínyi kivonulása után 1575 december 5-án bizták reá ideiglenesen a kanizsai főkapitányság vezetését.⁴ S Bornemissza ahelyett, hogy örvendett volna a kitüntetésnek, elbocsátását kérte. A haditanács decz. 8-án felel Bornemissza Jánosnak,⁵ s

¹ U. o. 14368. f. 1575 decz. 28. és 1576 jan. 5. Csákány.

² U. o. 1576 január 28. Bécs, Miksa császár Bornemissza Jánoshoz: «Comes Zrinio te ex villa antea tibi concessa ejicere velit. Requirimus illum ex consilio bellico, ne id faciat». — Ugyanez ügyben ír Rudolf is Pozsonyból 1576 febr. 10-én Miksának: «Weil Eu. Majest. Obristleutnant zu Kanisa, Johann Bornemissza des Gütels, so er von Graf Georgen Zerim gehabt, widerum entsetzt».

³ *Hadi ltr.* 1575. Expedita.

⁴ U. o.

⁵ U. o. Antwort an B. auf das er abermals umb erlassung des.

mint azelőtt, úgy most is maradásra igyekezett öt birni. S mint-hogy a király is e mellett fáradozott, Bornemissza csakugyan maradt. A katonái azonban fizetés nélkül nem akartak tovább szolgálni. Abból az egy-két havi zsoldból ugyanis, — amit *léhen-pénz* czimen előlegül kaptak, — megélni nem tudtak.

A hadi fizetómester kimutatása szerint Zrinyi kivonulása után 150 lovas és 250 hajdú maradt Kanizsán.¹ A fizetelenség miatt azonban ezek is napról-napra szökdöstek Kanizsáról, úgy hogy a kamara jelentése szerint az egész dunántúli kerületi főkapitányság összes lovassága nem volt több 150 főnél. Kanizsára rendeltek ugyan 200 német lovast, de ezek mindjárt ott-hagyták a pusztát Kanizsát és a falvakra húzódtak. A Kanizsán levő német gyalogosok száma is napról-napra fogyott. Hatszáznak kéne ott lenni, de ötszáz sincsen.

Mivel a meglévő katonaságot sem tudták fizetni, a hiányzó helyek betöltéséről szó sem lehetett. Pedig elsősorban magyar huszárságra lett volna szükség; mert a portyázó török lovasság ellen csak a huszárságot lehetett használni. A német lovasságnak Bornemissza nem nagy hasznát vette. Innét van, hogy ő maga kérte a falvakat pusztító német lovasság elhelyezését.²

A haditanács 1576 január 18-án újra megsürgette az udvari kamaránál a szegény kanizsaiak fizetését. Szemére veti a kamarának, hogy a Károly főherczeg ígérte fizetés (Vertröstung) mind ez ideig nem történt meg. Sőt a hátrálékos zsoldjuktól is levontak. «Dadurch — írja a haditanács — die guten Leuth also für die Köpf gestossen!» Már senki sem akar Kanizsán szolgálni. Nem lesz, a ki a törökök portyázását megakadályozza. Lehetetlenné válik Kanizsa élmezése. Az éhség miatt fog majd elveszni az örökös tartományok e bástyája!³

Sok huzavona után végre az udvari kamara leküldte Kanizsára Schrott Kálmánt három havi zsolddal! Mikor a kanizsai őrség megtudta, hogy a rég várt és többször megígért teljes

¹ U. o. 14368. f. Kriegszahlmeisters Überschlag 1576 febr.

² U. o. 1576 január 23-án írja Bornemissza János a királynak a német lovasokról: «tanta alimenta exposuerunt, quod quadringenti milites cum tanto victu potuissent pertinere».

³ U. o. Ex consilio Imp. bellico.

fizetés helyett három havi zsoldot kap, végső elkeseredés fogta el. Mindnyájan a fizetőmester köré gyűltek s kijelenték, hogy a három havi zsoldot el nem fogadják. Ha a teljes fizetésüket meg nem adják nekik, mindnyájan távoznak Kanizsáról.¹

Bornemissza János és a fizetőmester mindent elkövettek, hogy a katonasággal fölvétessék a három havi zsoldot, de faredozásuk kárbaveszett. «Nem használ itt semmi beszéd — írja Schrott. — Csak egy dolog használ: a hiányzó 7301 frt leküldése!»²

A kanizsai magyar katonák ekkor a végbeli szokás szerint *embert választottak föl*, hogy Bécsben előadja az őrség jogos követelését. A jólelkű Schrott pedig ezalatt a saját zsebéből adott a szegény kanizsai vitézeknek minden lóra egy tallért. «E veszedelmes időben — írja Schrott — mindent szívesen adnék a szegény katonáknak! A végső veszedelem elkerülése céljából sürgősen kell ide magyar katonaságot rendelni.»³

Mint minden végházunkban, úgy Kanizsán is a német katonaságnak sokkal jobb dolga volt, mint a magyarnak. Neki ugyanis kijárt a prófunt (proviant)! De azért a kanizsai német katonaság is keservesen panaszkodott. «Kenyerünk — írják a németek — rossz és fekete; pedig a gabna és a liszt most olcsóbb. A bor gyenge és nem ad erőt az embernek, pedig a kis pintjét (mass) hat dénáron adja a proviant a katonáknak. A piacon jobb és olcsóbb kenyeret kap az ember, mint a proviantban.»⁴

Mivel sem a Kanizsán lévő fizetőmester, sem a Bécsbe küldött követ nem boldogult, Bornemissza János maga kérte a királyt, engedje meg neki, hogy Bécsbe jöjjön s előadja a kanizsai állapotokat.⁵

¹ «Omnes unanimi consensu, tam equites quam pedites ad praedictum dominum Culmanum Schrott accesserunt et uno ore professi sunt, nullos ex eis hic remanere, si illis emerita ac deservita eorum stipendia plene et integre non persolvantur, sed universi huic loco valedicere.» (Bornemissza János levele a királyhoz 1576 január 23.)

² U. o. Kanizsa, 1576 január 5.

³ U. o. Kanizsa, 1576 január 7.

⁴ U. o. Kanizsa, 1576 január. Joachim Rothuets Bericht és N. das ganze Famml in der Besatzung Canischa.

⁵ U. o. 1576 január 23.

Az engedely megjövén, Bornemissza Bécsbe ment, a hol aztán a királylyal és a kormányzsékekkel folytatott tárgyalásokban több mint két hónapot töltött. A király és a kormányzsékek azt ajánlották Bornemisszának, hogy bocsássa szélnek az egész kanizsai magyar őrséget s helyébe fogadjon 800 huszárt és 800 hajdút.

Ezt az ajánlatot azért tették, hogy egyrészt megszabaduljanak az elégedetlen és zúgolódó kanizsai katonaságtól, másrészt meg hogy megtakarítsák a régi vitézek hátrálékos zsoldját. Bornemissza azonban kijelenté, hogy a hátrálékos zsoldot ki kell fizetni a távozó őrségnek. E nélkül ő vissza sem megy Kanizsára. Különben is a katonák kijelenték, hogy csak addig várnak, míg ő visszajön. Új katonaságot csak úgy tudna verbuválni, ha három hóra előre kiadják a fizetést.¹

Mivel sem új katonák toborzására, sem a régiek fizetésére nem volt pénz, Bornemissza János hiába kért és tanácskozott Bécsben. «Már nyolcz hete költöm itt a pénzt — írja egy «replatio»-jában — s háromszáz talléromnak a nyakára hágtam. Sem nekem, sem a katonáimnak nincs már mit költenünk. Ez utóbbiak megírták, ne késsek sokáig; mert ők nem várnak tovább. Az Istenre kérem fölségedet, küldjön pénzt a szegény kanizsai vitézeknek!»

Végre május hó 9-én megkapta Bornemissza a választ. E szerint az udvari kamara kijelentette neki, hogy az újonnan toborzandó katonaság számára három havi zsold kiutalása lehetetlenség. Ha ezt Kanizsán megkezdenék, akkor a többi végházban is lábra kapna ez a szokás. De különben is új katonaság fogadására mostan nincsen pénz. Ezért a kamara a régi katonaságnak két havi, az újonnan toborzandóknak pedig egy havi zsoldot rendel. A fizetés azonban csak akkor eshetik meg, ha majd pénz lesz!²

Bornemissza János tehát hiába költötte a pénzét Bécsben, hiába kért és könyörgött. Eredmény nélkül, üres zsebbel kellett hazamennie elkeseredett katonái közé.³ S míg ő Bécsben fára-

¹ U. o. 1576 márcz. 19. Bornemissza János jelentése.

² U. o. 1576 május 9.

³ Pedig ápril 20-án Kanizsáról írják Bécsbe, hogy a kapitányok nem

dozott, azalatt a kanizsaiakat nagy szerencsétlenség érte. Bornemissza, mikor Bécsbe ment, Lengyel Lőrincz kapitányt tette helyettesévé. Úgy látszik, hogy Lengyel Lőrinczben nem volt meg az az óvatosság és ismeret, a mi a törökök ravasz támadásaival szemben föltétlenül szükséges volt. A törökök Komár és Kanizsa közt lest vetettek. Lengyel Lőrincz ráment a lesre s három vajdájával, egy hadnagyával és 40 emberével együtt a törökök kezére került.¹

Mivel Bornemissza János, mint kinevezett *kanizsai főkapitány* jött vissza Kanizsára, a végbeli szokás szerint ünnepélyesen kellett őt e tisztségbe beiktatni. A beiktatáshoz azonban pénz kellett; mert a végbeli szokás-törvény szerint kapitányváltáskor a katonákat fizetni kellett. A hadi tanács jól tudván ezt, május 4-én átirat az udvari kamarának, jelenté, hogy a Kanizsára rendelt győri és pápai vitézek a fizetelenség miatt («aus gedrungener Noth und Armuth») mind elmentek. Bornemissza főkapitány beiktatása fizetés nélkül nem történhetik meg. Ezért pénzt kell előteremteni. *Más módon nem lehet Kanizsát megmenteni!*²

Mivel az udvari kamara hallgatott, a hadi tanács május 7-én újra megsürgette a kanizsaiak fizetését. A fizetőmester — írja a hadi tanács — azonnal Kanizsára menjen, s léhenpénzt vigyen a kanizsaiaknak azzal az ígérettel, hogy a többi fizetést majd a főkapitány beiktatásakor kapják meg.³

Mivel a hadi tanács június hó 11-én megismételte mindezt, bizonyos, hogy az udvari kamara nem tudott pénzt teremteni.

tdnak katonákat szerezni. Még a meglevők is mind elmennek. Alig várják Bornemissza visszaérkezését. De ha pénz nélkül jön, jobb, ha ott marad Bécsben. A törökök pedig mindenfelől gyülekeznek. A Pápáról és Győrből Kanizsára rendelt katonák már mind elszöktek. (Lengyel Lőrincz kanizsai kapitány levele Kamper pozsonyi főharminczadoshoz.)

¹ *Közös pénz. ltr.* Hung. 14,364. fasc. Ex consilio bellico, 1576 máj. 7.

² *Ex consilio bellico*, 1576 máj. 4. Ehhez van csatolva a hadi fizetőmester kimutatása. A fizetőmester már a tervezett létszámemelést vette figyelembe. Azaz 800 huszárt vett fel egy óra 3700 frt és 600 hajdút egy óra 1755 frt fizetéssel. E szerint egy óra 5455 frt kéne a kanizsai magyar katonaság fizetésére, ha t. i. a létszám teljes volna.

³ *Ex consilio bellico*. A hadi tanács ugyanekkor a Győrre rendelt 178 német gyalogost Kanizsára küldte.

Ily módon Bornemissza beiktatása folyton késett s a kanizsai őrség állapota folyton rosszabbodott. Ujlaky Sebestyén helyettes főkapitány írja június hó 6-án Kanizsáról: A törökök aratás előtt még megtámadják Kanizsát; mert a budai basa a szigeti bég támogatására még két béget rendelt. Magát a basát is Szigetre várják. Kanizsára tehát gyorsan katonaságot kell küldeni. Az áradás sok kárt tett Kanizsán. 'A várárokban tizenhét oszlopot kidöntött a palánkból s majd beszakította a bástyát. *A város pusztla és messze esik a vártól!* Kanizsához közel nincsen végház. A vár árcai bedőltek. Az őrség napról-napra kevesbedik. A veszély meg folyton növekszik.¹

A hadi tanács Ujlaky e jelentésére június hó 11-én újra megsürgette a kanizsaiak fizetését. S mivel magyar katonát már nem kaphatott Kanizsára, július hó 30-án 200 horvát baramia beküldését határozta el. E czélra 600 frtot kért az udvari kamarától.²

Ilyen viszonyok lévén Kanizsán, Bornemissza Jánosnak ugyancsak talpon kellett lennie, hogy a vár török kézre ne essen s hogy a kanizsai őrség teljesen szét ne oszadjék. Ebben az igyekezetében egészen magára volt hagyatva. Zrinyi ugyanis a dunántúli országos főkapitányságról is lemondván, ez az állás is egy ideig betöltetlenül maradt. S mikor a király Nádasdy Ferenczcel alkudozni kezdett az országos főkapitányság elfogadása ügyében, Nádasdy föltételül kötötte ki, hogy az országos főkapitányság székhelye ne Kanizsa, hanem Pápa legyen. Nádasdy ugyanis jól ismerte a kanizsai szomorú állapotokat s akárhová szivesebben ment, mint oda.³

TAKÁTS SÁNDOR.

¹ *Közös pénz. ltr.* Hung. 14,364. fasc. 1576. juni 6. Kanizsa.

² U. o. 1576 juli 30. Ex consilio bellico. A többi közt ezt is írta a hadi tanács: «wie es leider auf der Kanisischen Gränitzen zuegeet, und die weil von hungarischen Dienstleuten schier niemandt mehr zuebekommen oder dorten zuerhalten, ist beschlossen» etc. kétszáz haramia beküldése. — Ugyanez ügyben Károly főherczeg rendelete Veitten von Hallegghez 1576 aug. 3.

³ A Nádasdyval folytatott alkudozások 1576. évben történtek. Ez iratok a *Közös pénz. ltr.*-ban vannak.